

LIETUVOS HELSINKIO GRUPĖ

ŽIVILĖ RAČKAUSKAITĖ. LIETUVOS HELSINKIO GRUPĖS SUSIKŪRIMAS

1975 m. rugpjūčio 1 d. Sovietų Sąjunga kartu su kitomis Europos valstybėmis, JAV ir Kanada Helsinkyje pasirašė Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (toliau – ESBK) Baigiamąjį aktą. Šiame susitarime suformuluoti Europos saugumo ir tarptautinio bendradarbiavimo principai ekonomikos, mokslo, technologijos, aplinkos apsaugos srityse. Trečioji nutarimų dalis skirta humanitariniams klausimams, joje taip pat aptariamos žmogaus teisės. Paskutinėje Helsinkio pasitarimo Baigiamojo akto dalyje numatyta periodiškai šaukti konferencijas, tikrinančias, kaip vykdomi Helsinkio susitarimai.

[...]

Nors 1975 m. Helsinkio konferencijos Baigiamasis aktas kartoja daugelį tarptautinės teisės nuostatų, jis reikšmingas tuo, kad žmogaus teisių apsauga pradėta vertinti kaip vienas svarbiausių Europos saugumo ir bendradarbiavimo elementų.

[...]

Viešų draugijų, pavadintų Helsinkio grupėmis, idėja kilo akademikui Andrejui Sacharovui. Šios grupės turėjo tirti 1975 m. ESBK Baigiamojo akto nutarimų pažeidimus ir informuoti apie juos pasaulio visuomenę bei šį dokumentą pasirašiusių šalių vyriausybes. Pirmoji tokia grupė susikūrė Maskvoje 1976 m. gegužės 12 d., jai ėmėsi vadovauti aktyvus Rusijos disidentinio sąjūdžio atstovas Jurijus Orlovas. Grupė pareiškė veikianti viešai (ne pogrindyje), laikydamosi Sovietų Sąjungos įstatymų. Tais pačiais metais Maskvos grupės pavyzdžiu susikūrė Ukrainos, Lietuvos, o 1977 m. – Armėnijos Helsinkio grupės. Taigi Lietuvos Helsinkio grupės susikūrimą inspiravo ankstesnis analogiškos grupės susiformavimas Maskvoje. Visos Sovietų Sąjungoje susikūrusios Helsinkio grupės veikė atvirai, tai buvo savarankiškos asociacijos, prisijungusios prie vėliau susiformavusio tarptautinio Helsinkio grupių sąjūdžio.

Helsinkio susitarimų vykdymui remti Lietuvos visuomeninė grupė susikūrė 1976 m. lapkričio 25 d. Ji daugiau žinoma Lietuvos Helsinkio grupės (toliau – LHG) vardu. Jos nariais steigėjais buvo kunigas jėzuitas Karolis Garuckas, fizikas Eitanas Finkelšteinas, poetė, buvusi politinė kalinė Ona Lukauskaitė-Poškienė, buvęs politinis kalinys Viktoras Petkus, poetas Tomas Venclova. LHG neturėjo oficialaus vadovo, programos ar įstatų. Jos steigėjai sutarė vadovautis tam tikromis taisyklėmis. LHG dalyvis turėjo: 1) palaikyti Helsinkio Baigiamojo akto principus ir stengtis prisidėti prie jų įgyvendinimo ir 2) neraginti smurtinei kovai ir joje nedalyvauti. Buvo nutarta, kad asmenys, tarnavę vokiečių bei sovietų baudžiamuosiuose organuose, negali būti Grupės nariais. Šios neoficialios taisyklės apribojo LHG narių skaičių.

[...]

Lietuvos Helsinkio grupės tiesioginė užduotis buvo registruoti žmogaus teisių pažeidimus ir platinti šią informaciją. Iki 1981 m. pabaigos grupė išleido apie 30 numeruotų dokumentų (šie dokumentai neturi pavadinimų) bei keletą nenumeruotų pareiškimų. Dauguma dokumentų pasiekė Vakarų.

[...]

Į Grupės akiratį patekdavo tiek atskirų žmonių teisių pažeidimai, tiek tautų, nacionalinių mažumų (žydų, vokiečių, totorių), religinių bendruomenių (katalikų, sekminininkų) teisių suvaržymai. LHG dokumentai – tai daugiausia informacinio pobūdžio pranešimai, kuriuose fiksuojami konkretūs žmogaus teisių ar laisvių pažeidimo faktai, nurodant nukentėjusių žmonių pavardes, adresus,

gimimo, suėmimo datas ir kitus duomenis. Skelbta informacija apie žmogaus teisių pažeidimus buvo kruopščiai tikrinama.

Račkauskaitė Ž. „Lietuvos Helsinkio grupė“, in: *Lietuvos Helsinkio grupė: dokumentai, atsiminimai, laiškai. I knyga* [sudarė Petkus V., Račkauskaitė Ž., Uoka M.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 5–9.

LIETUVOS HELSINKIO GRUPĖS PRANEŠIMAS APIE POLITINIO KALINIO A. ŽIPRĖS PRIEVARTINĮ GYDYMĄ PSICHIATRINĖJE LIGONINĖJE

Helsinkio susitarimų įgyvendinimui remti Lietuvos visuomeninės grupės dokumentas Nr. 12

Mus pasiekė širdį veriantis žmogaus riksmas iš taip vadinamų psichiatrinių ligoninių, o faktiškai – kalėjimų. Tą šauksmą pirmiausiai išgirdo Jonas Volungevičius (gyv. Vilniuje), Birutė Pašilienė (gyv. Klaipėdoje), Romualdas Ragaišis (gyv. Vilniuje) ir Jadvyga Petkevičienė (gyv. Šiauliuose) ir mums tą šturpų pagalbos šauksmą perdavė.

Tai šauksmas politinio kalinio Algirdo Žiprės, kurį 1958 m. nuteisė pagal 58 str. 25 metams, nors tuo metu jau buvo išleistas įsakas, pagal kurį aukščiausia bausmė tegalėjo būti 15 metų laisvės atėmimo. Nuteistasis kreipėsi į įvairias tarybines administracijos instancijas, kad būtų atitaisyta klaida, ir todėl visiškai sveikas, principingas vyras 1973. X. 13 buvo įmestas, kalinių žodžiais tariant, į „psichušką“, esančią Mordovijoje, Baraševo lageryje 3S5/3-12, kur sudarytos visos sąlygos neišgyventi.

Čia sąlygos daug blogesnės negu kalėjime: aklinai uždarytas langas, griežčiausia izoliacija nuo išorinio pasaulio, pasivaikščiojimų nėra, kaliniai mušami, prievarta jiems suleidžiami „vaistai“. Algirdas Žiprė čia buvo sumuštas 1973. X. 20 ir 1975. II. 7. Du kartus jis buvo nuvežtas į Maskvos Serbskio vardo institutą (1974. IX. 29 ir 1977. II. 28), taip pat laikomas Maskvos Butyrkų kalėjime, o šiuo metu jį išvežė nežinia kur.

Todėl jo riksmas tegul nueina per visą pasaulį ir tepasiekia kiekvieno doro žmogaus ausis ir širdį.

Pagrindas: 1. Jono Volungevičiaus, Birutės Pašilienės, Romualdo Ragaišio ir Jadvygos Petkevičienės pareiškimas. 2. Algirdo Žiprės laiško „Būk sveikas!“ kopija.

Vilnius, 1977. VII. 1

Tėv. Karolis Garuckas	Viktoras Petkus
Eitanas Finkelšteinas	Tomas Venclova
Ona Lukauskaitė-Poškienė	

Lietuvos Helsinkio grupė: dokumentai, atsiminimai, laiškai. I knyga [sudarė Petkus V., Račkauskaitė Ž., Uoka M.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 38–39.